Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Tłuszczu
ul. Kościelna 1A, 05-240 Tłuszcz, tel/fax: 29 757 38 97, tel. kom. 503 457 805
e-mail: ppptluszcz@op.pl, www.ppptluszcz.pl

TERAPIA LOGOPEDYCZNA U DZIECKA ZE SPEKTRUM ZABURZEŃ AUTYSTYCZNYCH.

Zaburzenia w zakresie komunikacji należą do charakterystycznych cech autyzmu, którego objawem może być między innymi opóźnienie, lub zupełny brak rozwoju mowy.

Według ICD – 10 podstawowe syndromy w tym zakresie, które świadczą o chorobie to:

- Opóźniony rozwój mowy, lub zupełny jego brak, brak kompensacji alternatywnym sposobem porozumiewania się.
- Niedostateczna inicjatywa i brak wytrwałości w podejmowaniu wymiany, w której występują reakcje na komunikaty innej osoby,
- Idiosynkratyczne (charakterystyczne dla danej osoby) wykorzystywanie słów i wyrażeń,
- Zaburzona, lub brak spontaniczności podczas zabawy, jak i zabaw wykorzystujących · naśladowanie ról społecznych.[i1]

Wtorek, godzina 9$^{\underline{00}}$

- *Dzień dobry Bartku, dziś jest wtorek. We wtorki o godzinie 9 rano zaczynasz ze mną zajęcia, czy jesteś już gotowy?*
- *Pytanie na śniadanie, pytanie na śniadanie.*

(automatycznie przestawiam się na sposób rozumowania Bartka, w którym logiczna interpretacja zasłyszanych sloganów wygrywa z wszelkimi normami językowymi[ii2] i siadam w oczekiwaniu, aż dokończy jeść śniadanie)

- *Poczekam, aż zjesz,*
- *Twój czas dobiegł końca*

(Powiedział 15 letni chłopiec wyrzucając do kosza na śmieci puste pudełko po zjedzonym jogurcie. W charakterystyczny dla siebie sposób poinformował mnie, że już skończył jeść posiłek, i jest gotowy, aby udać się ze mną do gabinetu, na zajęcia logopedyczne.

- *Ale pamiętaj synku, bądź dziś grzeczny*.

(Powtarza po drodze Bartek, **gestem i melodią mowy** charakterystycznymi dla wypowiedzi jego matki).

[1] Krzyszczak J., Studium przypadku. Terapia dziecka mówiącego ze spektrum autyzmu, Forum logopedy, nr 4, Poznań 2014, s 17.
[2] Budna B., Świat Autyzmu, Forum logopedy, Poznań 2014, s 4.

Chłopiec prawdopodobnie przytacza słowa swojej matki, które często słyszy przy odprowadzaniu rano do szkoły, sprawując tym samym **samokontrolę nad swoim zachowaniem**. Przymiotnik '*grzeczny*', w odbiorze chłopca oznacza zbiór określonych zachowań wcześniej wielokrotnie identyfikowany z precyzyjnie dobieranymi **reakcjami, zachowaniem i czynnościami**, które mają zaspokoić poranną prośbę matki o bycie grzecznym. W tym konkretnym przypadku wyraz grzeczny, uruchamia u dziecka **kontrolę nad szczegółami** związanymi z dostosowaniem się do wykonywania określonej czynności. Wykonywaną czynnością będzie zbiór indywidualnie dobranych dla Bartka ćwiczeń. Mają one w rezultacie doprowadzić do poprawy zdolności werbalnych podczas interakcji społecznych odczuć emocjonalnych.

Celem terapii logopedycznej w przypadku dziecka autystycznego z rozwiniętą umiejętnością posługiwania się mową powinno być:

- Kształtowanie słownika, poprzez ćwiczenie nazywania czynności przy jednoczesnym użyciu przymiotników potrzebnych do rozbudowy opisu,
- Ćwiczenie operowania pojęciem czasu,
- Rozwijanie umiejętności przekazywania informacji,
- Nauka myślenia przyczynowo – skutkowego,
- Wyciąganie wniosków z wypowiedzi własnych, rozmówców i osób trzecich,
- Odpowiadanie na pytania z zachowaniem poprawności gramatycznej,
- Trening słuchowy,
- Ćwiczenie niewerbalnej formy komunikacji, jako wspomagającej,
- Usprawnianie koncentracji uwagi podczas wypowiedzi innych osób, na tą wypowiedź,
- Kreowanie prozodii[3] wypowiedzi,
- Rozwijanie umiejętności poruszania się w dialogu i zdolności narracyjnych,
- Kształtowanie umiejętności opisywania cech,
- Autoprezentacja (prezentowanie siebie samego)
- Ćwiczenie ekspresji mowy,
- Modelowanie zachowania się w sytuacjach społecznych[4]
- Wyrażanie samopoczucia swojego i innych osób w różnych sytuacjach.

- *Jak się czujesz Bartku?*

(Pytam, oczekując odpowiedzi *'spokojny'* – gdyż na poprzednich zajęciach ćwiczyliśmy, wyrażanie samopoczucia po określonych czynnościach z życia codziennego. Wówczas na obrazkach sytuacyjnych dominowały sytuacje związane ze spożywaniem posiłków. Wspólnie z Bartkiem doszliśmy do wniosku, że po spożyciu śniadania, bohaterzy omawianych

[3] Prozodia – brzmieniowe właściwości mowy, składające się na ciąg wypowiedzi.
[4] Siwińska A. Komunikacja osób z Zespołem Aspergera, Forum logopedy, Poznań 2014, s 43.

historyjek sytuacyjnych odczuwają spokój. Korzystając z okazji, że uczeń przed chwilą skończył jeść śniadanie, postanowiono wykorzystać to do powtórzenia i sprawdzenia rezultatów takich zajęć).

- *Smutny, wesoły, zły,*

(Odpowiada, niczym zaprogramowany).

- *Bartku, czy pamiętasz, co ćwiczyliśmy na poprzednich zajęciach?*

- *Czy pamiętasz, co ćwiczyliśmy na poprzednich zajęciach?*

(Bartek stosuje echolalię[iii][5] mojego pytania. Pytanie postawione przeze mnie powtarza oczywiście z zachowaniem charakterystycznej dla mnie **prozodii mowy**).

- *Tak,*

(odpowiada po chwili milczenia uczeń).

- *Jak czuł się chłopiec, który zjadł śniadanie w omawianej przez nas historyjce obrazkowej?*

- *Spokojny,*

- *Brawo Bartku, jesteś pilnym uczniem!*

- *Bartku, jak czujesz się Ty, po tym, gdy zjadłeś przed chwilą śniadanie?*

(Bartek przez chwilę zamyślenia wiąże w całość logiczne fakty i odpowiada zdecydowanie)

- *Spokojny!*

- *Brawo Bartku, dobra odpowiedź.*

(uśmiecham się znacząco, uświadamiając sobie, że przeprowadzone z chłopcem zajęcia przynoszą rezultaty).

W pierwszym momencie wydawać by się mogło, że poświęcenie pełnej godziny na ćwiczenia, przedmiotem, których jest oczywista czynność i następujące po niej odczucie spokoju, jest **w zupełności wystarczające**, aby już zawsze bezbłędnie odpowiadać na pytanie postawione w określonej sytuacji. **Jednak, nie w przypadku dziecka ze spektrum zaburzeń autystycznych**.

Autyzm jest nietypowym sposobem doświadczania świata, rozumienia sytuacji społecznych i interpretacji tych doświadczeń. Źródłem tej odmienności osób z autyzmem w stosunku do wszystkich innych ludzi z poważnymi trudnościami rozwoju intelektualno - zmysłowego jest **brak teorii umysłu**[6iv][7]. Jej obecność stwarza możliwość komunikowania się. Komunikacja, oparta na relacjach społecznych i wnioskowaniu o zamierzeniach, działaniu i potrzebach korespondentów rozmowy. **W zakres komunikacji wchodzi również zrozumienie**, że rozmówca może mieć odmienne od naszych doświadczenia i zasoby mentalne, które determinują zachowanie w określonej sytuacji. **Teoria umysłu daje możliwość dostrzeżenia intencji ludzi** w różnych sytuacjach i dopasowania się do nich.

[5] Echolalia – charakterystyczne powtarzanie słów lub wyrażeń np. rozmówcy.
[6] Teoria umysłu – zdolność wyciągania wniosków o stanie umysłu innych osób.
[7] Pisula E., Małe dziecko z autyzmem. Diagnoza i terapia. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Deficyt w zakresie *czytania umysłu*[8] rozmówcy, bądź zrozumienie odczuć osoby przedstawionej w historyjce obrazkowej, powoduje, że realny świat osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu staje się chaotyczny i nieprzewidywalny. W takiej sytuacji wydarzenia niepowiązane bezpośrednio ze sobą, **stale zagrażają prawidłowej interpretacji i odpowiedzi na pytanie** terapeuty, czy każdego innego uczestnika rozmowy z osobą dotkniętą zaburzeniami. Pojawiające się dźwięki, nie są kojarzone z czynnością, do której się odnoszą.[v9] W opisywanym przypadku Bartka, pomiędzy zjedzeniem śniadania a pytaniem o aktualne samopoczucie, zaistniało wiele zdarzeń, mogących zakłócić tok myślowy ucznia. Zdarzenia, które wystąpiły pomiędzy zjedzeniem śniadania a zadanym przeze mnie pytaniem – ***'Jak się czujesz Bartku?'*** dla sprawnie funkcjonującego człowieka, **posiadającego pełen zasób teorii umysłu**, **prawdopodobnie nie mają większego znaczenia**, jeżeli nie odnoszą się bezpośrednio do osoby pytanej, i raczej nie wpłyną na zaplanowany przebieg terapii. Odgłosy unoszące się na korytarzu podczas przejścia do innej sali, zmiana pomieszczenia **nie powinny być przyczyną błędu** w odpowiedź do pytania ćwiczonego wielokrotnie podczas ostatniego spotkania. Sytuacja jednak ma się inaczej w przypadku Bartka. Podczas wykonywania samej czynności jedzenia śniadania, towarzyszył chłopcu logopeda. Po zjedzeniu, chłopiec wstał i wyrzucił opakowanie po jogurcie do kosza, po czym na prośbę terapeuty przeszedł przez korytarz, gdzie **unosiły się odgłosy dzwoniącego w sekretariacie telefonu, dźwięków dopływających zza okna**. Po zajęciu uzgodnionego miejsca w Sali do terapii logopedycznej, usłyszał pytanie postawione przez logopedę. Oczekując odpowiedzi w podobnej sytuacji, mając do czynienia z osobą z podobnymi zaburzeniami, także w sferze niepełnosprawności intelektualnej, **należy mieć na uwadze, że odpowiedź Bartka nie musi być taka, jakiej się oczekuje.** Cała sytuacja powinna uświadomić potrzebę dalszej pracy z chłopcem nad szeregiem bodźców, które wystąpiły od momentu przywitania do momentu zadania pytania o samopoczucie. W ćwiczeniach z poprzednich zajęć z Bartkiem **zabrakło opisanych dźwięków, obecności innych osób i zmiany miejsca przed zadanym pytaniem**. Być może, gdyby w ćwiczenia były wplecione podobne oddziaływania dźwiękowe, a samo ćwiczenie przybrałoby również formę **scenki sytuacyjnej** obrazującej przejście z jednej sali do drugiej, po śniadaniu, może wówczas odpowiedź Bartka na pytanie logopedy, byłaby szybsza, bardziej zdecydowana i nie wymagałaby **wsparcia słownego**.

Efektywna terapia w przypadku dziecka ze spektrum zaburzeń autystycznych, które zajmuje rolę podmiotową w oddziaływaniach terapeutycznych, wymaga przede wszystkim **silnego przywiązania uwagi do szczegółów, jakie chce terapeucie przekazać uczeń**.

Szczegóły, jakie są zawarte w kondycji psychofizycznej ucznia, poprzedzające stan tej kondycji zdarzenia, (które mogą na nią wpływać) tj. odgłosy, rozmowy i wiele innych szczegółów mają zobrazować terapeucie **prawdopodobne przyczyny niepowodzenia** w wykonanej czynności, **bądź, co lepsze powodzenia**. W przypadku, gdy ma się do czynienia z dzieckiem, które nie funkcjonuje (biorąc pod uwagę ogół przyjętych w określonym społeczeństwie zestawu norm, zachowań i komunikacji międzyludzkiej) prawidłowo, istotna

[8] Czytanie umysłu – zdolność sprawnego posługiwania się Teorią umysłu.

[9] Kaczmarek B.B., Wojciechowska A., Autyzm i AAC, Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem. Kraków 2015. s. 225.

jest **umiejętność wnioskowania nie wprost**[10] przez logopedę. Umiejętność ta, w przypadku, gdy ma się do czynienia z dzieckiem dotkniętym autyzmem **jest istotna dla całego otoczenia ucznia, nie tylko terapeuci i nauczyciele, ale także rodzina powinna posiadać taką zdolność**, aby rozumieć, co ma do powiedzenia dziecko. Posiadanie omawianej umiejętności jest potrzebne nie tylko do momentu wypracowania z uczniem pewnych **reakcji werbalnych**. Wspomnianej grupie osób (terapeuci, nauczyciele, rodzice), umiejętność wnioskowania nie wprost jest potrzebna dopóki mają do czynienia z terapią i wychowywaniem dzieci z autyzmem Rehabilitacją ewentualnych błędów składniowych, jakie popełnia dziecko w dialogu, zajmują się przede wszystkim logopedzi i ściśle współpracujące z nimi otoczenie pod kierunkiem terapeuty.

Kolejnym ważnym elementem sprawnej terapii jest umiejętność posługiwania się teorią umysłu, i co równie ważne **kondycja psychofizyczna samego terapeuty**. Bez niczym niezachwianej dobrej kondycji terapeutów terapia ma niewielkie szanse na wywołanie pożądanych skutków. Tym bardziej, gdy oddziaływania skierowane są w stronę osoby z różnego typu zaburzeniami, i niesprawnie funkcjonującymi połączeniami w obrębie **ośrodkowego układu nerwowego**.

Wobec podobnych zaburzeń nazywanych ogólnie niepełnosprawnością intelektualną, dobra kondycja psychofizyczna terapeuty to **podstawa skutecznych oddziaływań**.

Mając na uwadze powyższe rozważania nasuwa się potrzeba poruszenia tego tematu w kolejnym artykule.

(Dialog zaistniały w artykule, został zaczerpnięty z rozmowy z uczniem ZSS nr 97 w Warszawie. Czas i charakterystyczne dla poszczególnych uczniów echolalie, wiek i imiona zostały zmienione. Wprowadzone zmiany powstały na potrzeby zachowania prywatności i uszanowanie dobrego imienia uczniów jak i ich rodzin).

Opracował:

mgr Kamil Strzelecki - *Logopeda, nauczyciel rewalidacji. Pracownik Poradni Psychologiczno – Pedagogicznej w Tłuszczu i Zespołu Szkół Specjalnych nr 97 w Warszawie.*

Korekta i formatowanie Lidia Wielądek

Bibliografia

[i] Krzyszczak Jagoda, Studium przypadku. Terapia dziecka mówiącego ze spektrum autyzmu, Forum logopedy, nr 4, Poznań 2014, s 17.
[ii] Budna Bogusława, Świat Autyzmu, Forum logopedy, Poznań 2014, s 4.
[iii] Siwińska Agnieszka. Komunikacja osób z Zespołem Aspergera, Forum logopedy, Poznań 2014, s 43.
[iv] Pisula Ewa, Małe dziecko z autyzmem. Diagnoza i terapia. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
[v] Kaczmarek Bogusława Beata, Wojciechowska Agnieszka, Autyzm i AAC, Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem. Kraków 2015. s. 225.

[10] Wnioskowanie nie wprost – umiejętność dochodzenia do przekonania, czyli wniosku, na podstawie przekonań zwanych przesłankami.